

Oktober 2021

**Pro
biblio**

De bibliotheek als 3^e leeromgeving

**Samenvatting
onderzoek**

**Wij werken
aan de
toekomst van
bibliotheken**

Inhoudsopgave

Inleiding	2
1. Wat verstaan we onder bibliotheek als 3e leeromgeving voor leerlingen tussen 10 en 18 jaar?	3
2. Voorbeelden van wat de bibliotheeksector al doen rond het thema	3
3. Wat doen bibliotheken in Noord- en Zuid-Holland rond het thema en wat zijn de ervaringen en behoeften hierbij?	5
4. Conclusies	9
5. Vervolg bibliotheek als 3e leeromgeving	9

Inleiding

Achtergrond

De kansengelijkheid voor kinderen en jongeren neemt toe stelt de Onderwijsinspectie. Vanuit de [Gelijke Kansen Alliantie](#) werkt het ministerie van OCW samen met scholen, gemeenten en maatschappelijke partners aan het bieden van gelijke kansen voor kinderen in het onderwijs met aandacht voor thuis, school en de leefomgeving.

Bibliotheken zijn in dit kader logische partners, aangezien zij een laagdrempelige voorziening zijn voor kinderen en ouders, in verbinding staan met scholen, gekwalificeerd personeel beschikbaar hebben en een contextrijke omgeving bieden om (digitale) geletterdheid op te doen. Daarnaast is de aandacht voor de bibliotheek als 3e leeromgeving door recente ontwikkelingen ook toegenomen. Daarbij fungeert de bibliotheek als derde plek voor kinderen en jongeren die extra steun nodig hebben bij het vergroten van hun taalvaardigheid en andere vaardigheden. De eerste leeromgeving is thuis, de tweede is school en de derde is de bibliotheek. De contouren van die derde leeromgeving in de bibliotheek worden duidelijker. Mede door de [pilot PLEK3](#) waarbij bibliotheken aan de slag zijn gegaan met een 3e leeromgeving, de achterstanden die in het onderwijs door corona zijn ontstaan en het [Nationaal Programma Onderwijs](#) dat daarvoor in het leven is geroepen.

Om goed zicht te krijgen op wat er in het netwerk van Probiblio al gebeurt op dit gebied en wat Probiblio hierin kan betekenen, hebben wij een onderzoek uitgevoerd. Dit bestond uit deskresearch naar al beschikbare informatie op landelijk niveau en uit een online onderzoek onder bibliotheken in Noord- en Zuid-Holland. Het onderzoek richt zich specifiek op een 3e leeromgeving voor leerlingen uit de bovenbouw van het primair onderwijs en uit het voortgezet onderwijs: leerlingen van 10 tot 18 jaar.

Onderzoeksdoel

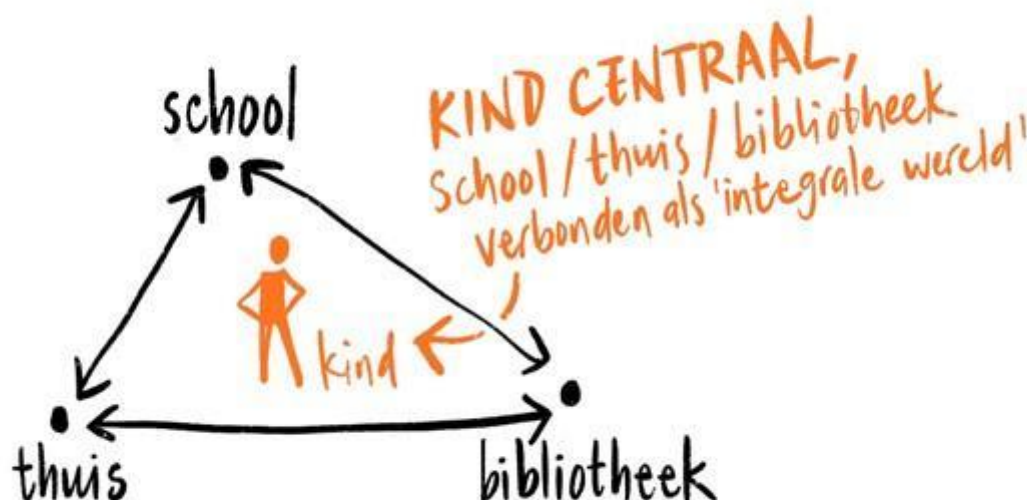
Inventarisatie van de behoeften en benodigde ondersteuning bij bibliotheken in Noord- en Zuid-Holland op het gebied van de bibliotheek als 3e leeromgeving voor leerlingen tussen 10 en 18 jaar zodat Probiblio gericht bibliotheken in haar werkgebied kan ondersteunen op dit gebied.

Hiervoor zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd die de opbouw van dit rapport vormgeven:

- Wat verstaan we precies onder bibliotheek als 3e leeromgeving voor leerlingen?
- Wat doen bibliotheken rond dit thema, landelijk en in Noord- en Zuid-Holland?
- Wat werkt goed en wat minder goed?
- Met wie wordt samengewerkt op het gebied van een 3e leeromgeving voor leerlingen?
- Welke rol willen bibliotheken zelf pakken rond dit thema: faciliterend of inhoudelijk?
- Als bibliotheken nog niet actief zijn met dit thema: zien ze voor zichzelf wel een rol?
- Indien bibliotheken niet actief zijn op dit thema: waarom zijn ze niet actief?
- Waar is behoefte aan ondersteuning bij het opzetten van een 3e leeromgeving?

1. Wat verstaan we onder bibliotheek als 3e leeromgeving voor leerlingen tussen de 10 en 18 jaar?

De bibliotheek biedt als 3e leeromgeving professionele huiswerk- en studiebegeleiding om leerlingen vanaf circa 10-18 jaar te helpen bij het wegwerken van achterstanden, het vergroten van taal- en studievoordigheden en het verrijken van de lesstof. Daarnaast biedt de bibliotheek workshops en activiteiten voor persoonlijke en talentontwikkeling. Dit gebeurt in nauwe samenwerking met scholen en ouders, waarbij het kind centraal staat: de eerste leeromgeving is thuis, de tweede is school.

Er zijn twee hoofdrollen die de bibliotheek kan innemen bij het realiseren van een 3e leeromgeving:

1. een faciliterende rol als organisator of facilitator (van bijv. ruimte) waarbij de begeleiding in handen is van externe professionals;
2. of een inhoudelijke rol waarbij de begeleiding en benodigde kennis en ervaring door de bibliotheek zelf wordt geleverd.

Voor meer informatie, zie: [Plek 3, de bibliotheek als derde leeromgeving](#).

2. Voorbeelden van wat de bibliotheeksector al doet rond het thema

2.1 Huiswerkbegeleiding en lessen

Uit de "[Inventarisatie aanvullend onderwijs](#)", begin 2021 gepubliceerd op de website van de KB, zien we dat studiebegeleiding en/of bijlessen momenteel de meest voorkomende vorm van een 3e leeromgeving gericht op leerlingen in de bibliotheek is. De bibliotheek treedt hierbij doorgaans op als organisator of facilitator, waarbij de begeleiding in handen is van professionele organisaties of leraren. Zo nam Bibliotheek Lek & IJssel deel aan de pilot PLEK 3 met haar [professionele huiswerkbegeleiding in de bibliotheek](#). De bibliotheek is hierbij facilitator en biedt de mogelijkheid om tijdens die

huiswerkbegeleiding gebruik te maken van de voorzieningen in de bibliotheek, terwijl de organisaties Fit4talent en Fit4school de huiswerkbegeleiding zelf verzorgen.

Andere voorbeelden van huiswerkbegeleiding en bijlessen in Noord- en Zuid-Holland zijn: Haarlemmermeer ([Studiebieb](#)), Haarlem ([huiswerkbegeleiding](#)), AanZet ([Huiswerkhulp](#)), Kennemerwaard ([Happy Homework Huiswerkbegeleiding en Bijles](#)) en Waterland ([Bijles4you](#)). Ook de bibliotheken Den Haag en Amsterdam bieden in samenwerking met Studiemax huiswerkbegeleiding of bijlessen aan. Voor meer informatie en betrokken samenwerkingspartners zie eerdergenoemde “Inventarisatie aanvullend onderwijs”.

[Taaltoppers in Bibliotheek Aan den IJssel](#) is een naschoolse lessenreeks bestaande uit 13 lessen op twee basisscholen in twee versies: Taaltoppers en Taaltopper NT2. Het is een speciaal programma voor leerlingen in groep 5 tot en met 8 over diverse onderwerpen. Op een leuke en speelse manier wordt de taalontwikkeling gestimuleerd met als doel het bestrijden van de opgelopen achterstanden. De behoefte van de school en deelnemers is hierbij leidend.

[Plek 3](#) in Bibliotheek Venlo biedt een aanvullend eigen onderwijsprogramma rond vier thema's aan (burgerschap, cultuur, duurzaamheid en techniek) in een eigen ruimte in de bibliotheek, waarbij ze inzetten op samenwerking met andere organisaties en deskundigen in de stad. Zie ook: [Eindrapportages pilot Plek 3](#).

2.3 Landelijke programma's

Bibliotheken kunnen ook aansluiten met een 3e leeromgeving gericht op leerlingen tussen de 10 en 18 jaar bij bestaand landelijk aanbod zoals:

- De Bibliotheek *op school* (dBos), waarbij bibliotheken en scholen samenwerken op leesbevordering onder leerlingen in het primair en het voortgezet onderwijs.
- De VoorleesExpress, waarbij vrijwilligers 20 weken lang (wekelijks) thuishkomen bij mensen om kinderen voor te lezen, richt zich officieel op gezinnen met kinderen van 2 tot 8 jaar met een taalachterstand. Vaak kunnen ook oudere kinderen meedoen en er zijn in 2021 speciaal voor deze oudere doelgroep een aantal experimenten gestart.
- Het DigiTaalhuis, voor mensen die Nederlands als tweede taal leren (NT2) en mensen die Nederlands als moedertaal hebben (NT1), maar die moeite hebben in het dagelijks leven met lezen en schrijven en/of digitale vaardigheden. Ook kinderen en jongeren kunnen hierbij betrokken worden, bijvoorbeeld in het kader van gezinsaanpak. In 2021 zijn er pilots opgezet voor een Jongeren Taalhuis.

3. Wat doen bibliotheken in Noord- en Zuid-Holland rond het thema en wat zijn de ervaringen en behoeften hierbij?

We hebben een online onderzoek gehouden naar de bibliotheek als 3e leeromgeving voor leerlingen tussen de 10 en 18 jaar onder Noord- en Zuid-Hollandse bibliotheken. Van de 39 basisbibliotheken in het werkgebied hebben 25 respondenten verspreid over 19 basisbibliotheken mee gedaan aan het onderzoek. We hebben hierbij respondenten uitgenodigd die het contact voor de bibliotheek onderhouden met het primair en/of het voortgezet onderwijs. Daarnaast hebben we ook teamleiders Educatie binnen bibliotheken benaderd om mee te doen aan het onderzoek.

Waar relevant nemen we ook bevindingen mee uit het [rapport](#) dat Regioplan heeft opgesteld naar aanleiding van de ervaringen tijdens de pilot in 2020 met een 3e leeromgeving voor leerlingen, waar de bibliotheken Lek & IJssel en Venlo aan mee hebben gedaan. Deze vallen niet onder het werkgebied Noord- en Zuid-Holland, maar de informatie sluit wel aan bij ons eigen onderzoek.

3.1 Hoeveel bibliotheken zijn in Noord- en Zuid-Holland ongeveer bezig met een 3e leeromgeving voor leerlingen en met welke activiteiten?

15 van de 25 respondenten (60%) geven aan dat hun bibliotheek al activiteiten doet binnen een 3e leeromgeving voor leerlingen van 10 tot 18 jaar. Nog eens 4 respondenten (16%) geven aan dat hun bibliotheek dit overweegt voor de toekomst. Van de overige 6 respondenten geven 3 (12%) aan dat hun bibliotheek geen 3e leeromgeving overweegt voor leerlingen van 10 tot 18 jaar maar wel voor andere doelgroepen en eveneens 3 geven aan dat hun bibliotheek dit helemaal niet overweegt.

Deze laatste 6 respondenten geven diverse redenen voor het niet overwegen van activiteiten binnen een 3^e leeromgeving voor leerlingen van 10 tot 18 jaar:

Redenen voor het niet overwegen van een 3e leeromgeving voor leerlingen van 10 tot 18 jaar (n=6):	n
Dit heeft geen prioriteit binnen ons beleidsplan	4
We hebben hier geen ruimte voor in onze formatie	3
We hebben hier niet de juiste deskundigheid voor in huis	3
We hebben hier geen ruimte voor binnen onze programmering	2
Onze locatie(s) is/zijn niet geschikt om met deze doelgroep aan de slag te gaan	2
Dit is geen bewuste keuze, we hebben hier nog niet over nagedacht	2
Dit wordt al voldoende door andere partners in ons werkgebied gedaan	2
We vinden dit geen taak voor onze bibliotheek	1
Anders, nl.: het past niet binnen onze financiële middelen	1
Anders, nl.: doelgroep is moeilijk te bereiken	1

De 15 respondenten die aangeven dat hun bibliotheek al activiteiten onderneemt plus de 4 die aangeven dat hun bibliotheek dit overweegt, noemen de volgende activiteiten die uitgevoerd of overwogen worden:

Aangeboden of geplande activiteiten binnen 3e leeromgeving voor leerlingen van 10 tot 18 jaar (n=19):	n
Workshops talent- of competentieontwikkeling	9
Huiswerk- en studiebegeleiding	8
Extra taal- en leesaanbod voor kinderen met een taalachterstand	8
Zomerscholen	5
Anders, nl.: studieplekken	3
Bijlessen	2
Anders, nl.: CoderDojo	1
Taalhuis voor jongeren	1
Cito- of examentraining	1
Anders, nl.: een plek waar je je fijn voelt	1

3.2 Samenwerkingspartners

De bibliotheken die al activiteiten ondernemen werken hierbij samen met de volgende partners:

- scholen (genoemd door 10 van de 15 respondenten);
- welzijnsorganisaties (7);
- organisaties voor huiswerkbegeleiding (5);
- koepelorganisaties in het primair en voorgezet onderwijs (4);
- partners in de culturele sector (2);
- de gemeente(n) (4);
- ouders van leerlingen (1);
- vrijwilligers (1).

Twee respondenten geven aan hierop (nog) niet samen te werken met andere organisaties.

3.4 Rol bibliotheek en gewenste ondersteuning door Probiblio

Van de 19 respondenten die aangeven dat hun bibliotheek al activiteiten onderneemt op het gebied van een 3e leeromgeving (15) of dit overwegen (4) geeft ruim driekwart aan hierbij zowel een faciliterende als inhoudelijke rol in te nemen of te overwegen (15 respondenten, 79%).

Op de vraag welke ondersteuning men graag van Probiblio zou willen hebben bij het opzetten van een 3e leeromgeving worden de volgende onderwerpen genoemd:

Op welke onderwerpen wil men graag ondersteuning van Probiblio (n=19):	n
Het programma-aanbod binnen de bibliotheek als 3e leeromgeving	10
Financiering	8
Ons profileren als plek voor een 3e leeromgeving	6
Het bereiken en betrekken van de doelgroepen (leerlingen/ouders/scholen)	5
Het opzetten/organiseren van een 3e leeromgeving	4
Mededelingen van de overheid vertalen naar wat deze betekenen voor de bibliotheek	1

3.5 Tips, obstakel en aandachtspunten

Op de vraag welke tips men heeft voor andere bibliotheken naar aanleiding van de eigen ervaringen met een 3e leeromgeving voor leerlingen van 10 tot 18 jaar geven slechts 4 van de 15 respondenten die al activiteiten op dit gebied ondernemen een antwoord. De antwoorden volgen hieronder:

Werk vraag gestuurd en zoveel mogelijk met partners die de doelgroep meenemen.

Netwerk inzetten, goed inzetten op PR, onderwijskoepels op de hoogte brengen.

Zorg voor voldoende stilteplekken, werkplekken en computers.

Je kan alleen effectief zijn als je werkt met leerlingen in samenwerking met school en ouders.

Aansluiten op wat gebeurt in de klas/op school vergroot de effectiviteit. Uitvoering onder schooltijd is effectiever dan naschools of buiten schools/zomerscholen. Werk met kleine groepjes (ca. 5 bij voorkeur, niet meer dan 10) en stel concrete doelen in overleg. Communicatie over wat je gaat doen, voor/met wie en waarom: (doel) moet helder en duidelijk zijn voor alle deelnemende partijen.

Op de vraag welke obstakels men heeft ondervonden naar aanleiding van de eigen ervaringen met een 3e leeromgeving voor leerlingen van 10 tot 18 jaar geven 7 respondenten een antwoord. Samengevat worden **tijdgebrek/lange aanlooptijd** en het **bereiken van de doelgroep/opkomst** het meest genoemd (ieder door 3 van de 7 respondenten). Andere zaken die genoemd worden zijn:

- Corona.
- Moeilijk om voldoende goed personeel te vinden.
- Te weinig coördinatie uren begroot.
- Hoe meer scholen/leerlingen en bibliotheekprofessionals betrokken zijn bij het project, hoe complexer en hoe meer tijd nodig is voor aansturing en overleg.
- Financiële middelen om programma's te borgen.

Het is in dit kader ook interessant te kijken naar de bevindingen van Regioplan in hun [rapport](#) over de pilot met bibliotheken Lek & IJssel en Venlo:

De praktijk is weerbarstig. Beide initiatieven hebben een deel van hun plannen moeten bijstellen, denk bijvoorbeeld aan de werving van deelnemers die meer moeite kostte dan voorzien, deels doordat van te

voren bedachte routes niet bruikbaar waren, maar ook omdat er rekening moest worden gehouden met de coronamaatregelen.

Corona is een stoorzender. De omstandigheden waarbinnen de beide initiatieven moesten worden uitgevoerd waren lastiger en de realisatie van de ambities op terrein van ouderbetrokkenheid hebben eronder geleden, bijvoorbeeld omdat het lastig of (tijdelijk) zelfs onmogelijk was om 'fysieke' afspraken te maken met ouders.

Opkomst. Plek 3 (Venlo) en De bibliotheek als lokaal centrum voor studiebegeleiding (Lek & IJssel) zijn tevreden over de opkomst. Het aantal leerlingen dat meedoet is in lijn met de verwachtingen. Onder leerlingen is bovendien weinig uitval. Leerlingen zijn enthousiast, ze kunnen goed verwoorden waarom ze deelnemen aan het traject en wat het hen oplevert.

Er is sprake van nieuwe ontwikkelingen bij beide initiatieven in de drieënhalve maand tussen de eerste en tweede auditronde. Beide initiatieven hebben nieuwe partners en financieringsbronnen gevonden. Plek 3 is gestart met het digitaliseren van het materiaal dat via internet beschikbaar wordt gesteld aan andere bibliotheken en heeft bovendien haar team kunnen uitbreiden.

Een sterk punt van beide initiatieven is de **inbedding in het netwerk**. De initiatieven voorzien in een behoefte en dat wordt herkend door de omgeving. De netwerken breiden zich uit en scholen weten Plek 3 en de bibliotheek als lokaal centrum voor studiebegeleiding steeds beter te vinden. Beide initiatieven slagen er ook in om nieuwe financiële middelen te verwerven, hoewel dat zeker niet altijd makkelijk gaat en financiering een aandachtspunt blijft. Gemeenten blijken bijvoorbeeld niet toeschietelijk.

In Hoofdstuk 4 geeft Regioplan ook een lijst met uitdagingen en kansen die samengevat op het volgende neerkomen (voor meer informatie, zie het [rapport](#), Hoofdstuk 4):

- Sluit aan bij wat er speelt in de gemeente.
- Wees je ervan bewust dat het moeite kost om de gemeente te betrekken bij de bibliotheek als 3e leeromgeving.
- Zorg ervoor dat de bibliotheek als 3e leeromgeving een toegevoegde waarde heeft.
- Onderhoud het contact met de leerkracht.
- Zet de deur open voor de ouders (als het weer kan).
- Maak gebruik van de mogelijkheden voor verbinding met de diverse andere programma's die de bibliotheek aanbiedt.
- Pak de kansen die corona biedt.
- De motivatie van de leerlingen is het beste argument.

4. Conclusies

De belangrijkste conclusies uit de inventarisatie van de behoeften en benodigde ondersteuning bij bibliotheken in Noord- en Zuid-Holland op het gebied van de bibliotheek als 3e leeromgeving zien er als volgt uit:

4.1 Definitie 3e leeromgeving varieert sterk

De definitie van de bibliotheek als 3e leeromgeving, blijkt erg te verschillen per bibliotheek. In één geval zelfs per medewerker van een en dezelfde bibliotheek. De definities variëren van heel ruim (een plek waar je je fijn voelt) tot heel specifiek (extra taal- een leesaanbod voor kinderen met een taalachterstand). Daarom is het van belang om voor de bibliotheek als 3e leeromgeving een duidelijke afbakening te hanteren en een helder onderscheid te maken met bijvoorbeeld de *Third Place*. Deze kent een veel bredere insteek en richt zich op een bredere doelgroep.

4.2 De 3e leeromgeving leeft bij bibliotheken

Aangezien 60% van de respondenten in het onderzoek aangeeft al bezig te zijn met een 3^e leeromgeving voor leerlingen van 10 tot 18 jaar en 16% aangeeft overweegt om hier in de toekomst mee aan de slag te gaan, is de conclusie gerechtvaardigd dat dit onderwerp leeft bij bibliotheken en dat Probiblio hen hierbij kan ondersteunen. Ook de redenen die bibliotheken geven om niet (of voor een andere doelgroep) met de bibliotheek als 3e leeromgeving aan de slag te gaan, geven aanleiding tot mogelijke ondersteuning, zoals onvoldoende formatie, financiering, deskundigheid en geschikte fysieke ruimte.

4.3 Brede ondersteuning gewenst

Op basis van het overzicht aan activiteiten die al aangeboden worden, kan de ondersteuning op dit onderwerp breed ingestoken worden. Dat blijkt ook uit de antwoorden op de vraag aan welke ondersteuning behoefte is. Deze varieert van programma-aanbod, tot financiering, profilering, bereik doelgroep en het opzetten van een 3e leeromgeving.

5. Vervolg bibliotheek als 3e leeromgeving

Op basis van de conclusies uit dit onderzoek ontwikkelt Probiblio in 2022 aanbod voor bibliotheken. Daarbij wordt de bibliotheek als 3e leeromgeving gezien als een afgebakend onderdeel van de *Third Place*. De in het rapport gehanteerde definitie wordt weliswaar aangehouden, maar daarnaast wordt ook gekeken naar een goede aansluiting bij de *Third Place*. Dus de bibliotheek als 3^e leeromgeving valt onder de paraplu van de *Third Place* en onderscheidt zich door de doelgroep, leerlingen van 10-18 jaar, en het doel: in de eerste plaats helpen bij het wegwerken van achterstanden, het vergroten van taal- en studievaardigheden en het verrijken van de lesstof. Verder is er ook aandacht voor persoonlijke en talentontwikkeling. Voorwaarde is een nauwe samenwerking met school en ouders, waarbij het kind centraal staat.

De ondersteuning van Probiblio richt zich zowel op de inhoudelijke rol die bibliotheken hierbij innemen als de meer faciliterende rol en wordt breed ingestoken op strategisch, tactisch en uitvoerend niveau. Daarbij wordt gebruik gemaakt de volgende bouwstenen:

Netwerk & Beleid

Succesfactor voor de bibliotheek als 3e leeromgeving is een strategische netwerksamenwerking, die voor meer jaren is vastgelegd in het beleid van bibliotheek, samenwerkingspartners en gemeente.

Expertise

De deskundige medewerker adviseert en ondersteunt het team van de bibliotheek als 3e leeromgeving en zorgt ervoor dat de benodigde expertise bij alle betrokken medewerkers en partners aanwezig is en optimaal wordt ingezet voor de doelgroep.

Collectie (digitaal)

De (fysieke en online) collectie sluit goed aan bij de contextrijke omgeving waarin de doelgroep begeleid en gestimuleerd wordt bij de taal- en talentontwikkeling.

Activiteiten

Activiteiten zijn gericht op taal- en talentontwikkeling en kunnen als het om studiebegeleiding gaat ook gericht zijn op het verwerven van studievoordigheden of huiswerkbegeleiding.

Monitoring

Evaluatie, effectmeting en impactgericht werken wordt steeds belangrijker. Enerzijds om de kwaliteit te verbeteren en opbrengstgericht te werken, anderzijds om aan stakeholders te kunnen laten zien aan welke maatschappelijke opgaven het bijdraagt. Dit moet nog concreet uitgewerkt worden in een verandertheorie en meetplan.

Marketing & Communicatie

De Marketing & Communicatie is intern en extern afgestemd op de positionering van de bibliotheek als 3e leeromgeving en op het bereiken van de doelgroep en de betrokken partners.

Exploitatie

De bibliotheek zorgt in overleg met de gemeente en partners voor een financieringsmodel en financiële borging van de bibliotheek als 3e leeromgeving.

Klankbordgroep

In het onderzoek hebben een aantal bibliotheken aangegeven deel te willen nemen aan een klankbordgroep. Deze groep wordt betrokken bij de ontwikkeling van een integraal aanbod voor bibliotheken in ons netwerk. Eind van dit jaar is er een startbijeenkomst met de klankbordgroep en daarna gaan we op basis van een plan van aanpak in 2022 aan de slag. Barbara van Walraven begeleidt dit project samen met het team Basisvaardigheden en Marketing & Onderzoek.

Bibliotheken die ook mee willen doen met deze klankbordgroep, kunnen zich aanmelden door een mail te sturen aan [Barbara van Walraven](#)